

Mărci ale schimbării rolului conversațional în limba română vorbită actuală

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU

Etnometodologia este o orientare în sociologia americană, al cărei fondator a fost, în anii '50, H. Garfinkel¹. Termenul de «etnometodologie», propus de către Garfinkel, după modelul „etnobotanică” și alte „etnoștiințe”, ar trebui înțeles astfel: este vorba despre descrierea „metodelor” pe care le întrebuițează membrii unei societăți date, pentru a rezolva convenabil ansamblul de probleme comunicative, pe care le întâmpină în viața cotidiană. Normele care susțin comportamentele sociale le sunt acestora din urmă, în parte, preexistente, fiind, în același timp, în permanență reactualizate de practica cotidiană, într-o mișcare fără sfârșit de construcție interactivă a ordinii sociale. Viața în societate apare, deci, ca o „realizare” continuă („accomplissement continuu”)², ca o „muncă permanentă pentru construirea identității sociale, pentru a face inteligibil ansamblul comportamentului și pentru a fi admis ca membru abilitat al acelei societăți”³. În opinia etnometodologilor, ordinea socială „nu este determinată de norme impuse din afară, cărora membrii unei comunități trebuie să li se conformeze, ci este creată din interior; organizarea, coordonarea și înțelegerea activităților cotidiene se bazează pe principiile bunului simț”⁴. Pentru etnometodolog, „un medic nu este medic, decât în măsura în care «o face pe doctorul», afixându-și statutul prin ansamblul conduitei sale”⁵. Demersul etnometodologic este, teoretic, aplicabil în toate domeniile sociale de activitate. Obiectivul *analizei conversaționale* (sub impulsul lui H. Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson) este acela de a descrie derularea conversației cotidiene în situații naturale. Modelul etnometodologic de analiză a conversației, propus de către H. Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson, „are ca punct de plecare observarea felului în care participanții înșiși produc și interpretează conversația, ca formă de interacțiune socială”⁶. Conversația apare, de fapt, ca „un loc privilegiat de observare a organizării sociale în ansamblul ei”⁷. Ceea ce interesează în cadrul analizei conversaționale, în opinia etnometodologilor, este „tehnologia conversației”⁸ (asigurarea alternanței sau schimbului de roluri, repararea eventualelor greșeli ale schimbului comunicativ, negocierea temelor în conversație, deschiderea și încheierea schimbului comunicațional etc.), tehnologie care poate fi reconstituită plecându-se de la observații minuțioase ale eșantioanelor înregistrate.

¹ H. Garfinkel, *Remarks on Ethnomethodology*, în J.J. Gumperz, D.H. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

² Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, p. 14 [= Kerbrat, *Conversation*].

³ *Ibidem*.

⁴ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p. 43 [= Ionescu, *Conversația*].

⁵ Kerbrat, *Conversation*, p. 15.

⁶ Ionescu, *Conversația*, p. 43.

⁷ Kerbrat, *Conversation*, p. 16.

⁸ *Ibidem*.

Cei care au propus modelul etnometodologic de analiză a conversației⁹ susțin ideea că există un sistem implicit de organizare a conversației, acest sistem având două componente: una vizează *structura intervențiilor* dintr-o conversație dată, cealaltă *regulile accesului la cuvânt*. În acest sens, analiza conversației pe baza modelului etnometodologic a fost interesată, în principal, de problema *secvențialității* și, în special, de regulile sau principiile care permit participanților la conversație să-și ajusteze luările de cuvânt. Astfel, sistemul de alocare a intervenției (fr. *tour de parole*) propus de către Sacks, Schegloff și Jefferson „se bazează pe noțiunile de *selectare a următorului vorbitor*, de *autoselecție* și de *punct de tranziție pertinent*”¹⁰.

Orice act conversațional este determinat de prezența a cel puțin doi protagoniști, care, alternativ, joacă rolul vorbitorului și al receptorului. Vorbitorul, care își planifică discursul la nivel cognitiv, trebuie să semnaleze acest proces de planificare receptorului, pentru a-i indica faptul că mai are să-i spună ceva sau că este dispus să-i cedeze cuvântul, marcând, astfel, posibilitatea unei intervenții a partenerului. Rolul receptorului, însă, constă în a asculta, în liniște, discursul vorbitorului și a-i semnala, frecvent și în mod regulat, că îl ascultă, că înțelege, că este de acord cu ceea ce acesta spune, satisfăcând, astfel, scopul „controlului vorbitorului”, fără a întrerupe fluxul dialogului. Cu alte cuvinte, pentru a exista schimbul comunicativ, nu este suficient ca doi sau mai mulți locutori să vorbească în mod alternativ, ci trebuie ca ei *să-și vorbească*, adică să fie ambii „angajați” în schimbul comunicativ și să producă „semne” ale acestui angajament mutual, recurgând la diverse „procedee de validare interlocutivă”¹¹. Emițătorul trebuie să semnaleze faptul că vorbește *cuiva* prin orientarea corpului, direcția privirii sau „producerea” unor formule de adresare. Trebuie, de asemenea, să-i mențină trează atenția interlocutorului prin diverse mărci de captare a atenției, de tipul *nu-i așa, știi, îți voi spune, nu-ți spun* etc. și, eventual, să elimine dificultățile de ascultare a mesajului sau problemele de comprehensiune printr-o creștere a intensității vocale sau prin reformulări.

Și receptorul trebuie să emită anumite semnale care să-i confirme locutorului faptul că este bine „activat” la circuitul comunicativ. Aceste mărci pragmatice¹², numite și „semnale de ascultare” („*régulateurs*”)¹³ au diverse realizări: *nonverbale* (priviri și ridicări din cap, zâmbete scurte, mici schimbări ale locului în care se află etc.), *vocalice* (de exemplu, *ihî* sau *hmm*) sau *verbale* (*da, de acord* etc.), toate aceste realizări fiind reluate, repetate. Producerea, în mod regulat, a acestor tipuri de mărci este indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ. Sintagma „sincronizare interacțională”¹⁴ vizează „ansamblul mecanismelor de «influență reciprocă» pe care o exercită interacțanții, mecanisme de acomodare care intervin la toate nivelurile funcționării interacțiunii comunicative”¹⁵, fenomenul de sincronizare interacțională acoperind atât modul de funcționare a schimbului de replici conversaționale, alegerea temelor, a registrului de

⁹ Vezi H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson, *A simple Systematics for the Organization of Turn-taking in Conversation*, în „Language”, 50, 1974, p. 696-755.

¹⁰ J. Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Editura Echinoc, 1999, p. 450 [= Moeschler, Reboul, *Dicționar*].

¹¹ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

¹² Pentru teoretizarea noțiunii de *marcă pragmatică*, vezi Luminița Hoarță Cărașu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Iași, Editura Cermi, 2003, p. 69-96.

¹³ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

¹⁴ *Ibidem*, p. 5.

¹⁵ *Ibidem*.

limbă, a vocabularului utilizat, cât și comportamentul „corporal” al diverșilor parteneri conversaționali (în interacțiunea comunicativă, participanții „par a dansa un balet perfect pus la punct”¹⁶, adaptându-și, în mod instinctiv, poziția, gesturile și mimica la cele ale partenerului de conversație).

În conversație, este evident faptul că protagoniștii comunicării vorbesc pe rând, motivul pentru care comunică pe rând fiind reprezentat „de limitele funcționale ale creierului nostru: nu putem vorbi și asculta în același timp”¹⁷. Chiar dacă regula universală a conversației este „câte o persoană pe rând”, există și momente când „oamenii vorbesc în același timp și nu se ascultă unul pe altul”, unele cazuri de „dialog suprapus” apărând fiindcă „ascultătorul încearcă să întrerupă pentru a prelua rolul vorbitorului”¹⁸. În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două *reguli de alocare a rolului de emițător*, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător¹⁹. Astfel, psihologii au descoperit că „între momentul în care o persoană își termină mesajul și momentul în care cealaltă începe să vorbească poate fi un interval de timp atât de scurt încât poate fi considerat aproape inexistent – în anumite cazuri este mai mic de 50 de miimi de secundă”²⁰, acest lucru numindu-se „tranziție lină”²¹, pentru că trecerea de la un vorbitor la altul este atât de netedă.

Cele două reguli ale accesului la cuvânt permit ocurența unor fenomene, printre care se numără *suprapunerile* unor intervenții comunicative, suprapuneri ce pot fi definite ca fiind „vorbirea simultană a doi (sau mai mulți) participanți la o conversație”²². Există două tipuri de suprapuneri, și anume, *suprapunerile propriu-zise*, care „apar în punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, când locutorul în curs nu-și desemnează succesorul, mai mulți participanți fiind la fel de îndreptățiți să-și asume rolul de emițător”, suprapunerile fiind în acest caz un rezultat al competiției pentru rolul de emițător, și *suprapunerile - rezultat al întreruperii locutorului*, care sunt „produse înainte de încheierea intervenției locutorului în curs, ca urmare a întreruperii acestuia de către un alt participant”, acest tip de suprapuneri fiind „forme de violare teritorială, grave prin aceea că pot constitui preludiul unui conflict”²³.

Carla Bazzanella²⁴ include suprapunerile într-o tipologie a întreruperilor, utilizând trei criterii: prezența discursului simultan, încheierea enunțului de către primul emițător și schimbarea emițătorului. Disputele pentru rolul de emițător se rezolvă prin „retragerea unuia dintre cei care încearcă să își asume acest rol, «învingătorul» reluând adesea partea mai puțin clară pentru receptor din cauza suprapunerii”²⁵.

¹⁶ *Ibidem*, p. 6.

¹⁷ Peter Collett, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, București, Editura Trei, 2005, p. 88 [= Collett, *Cartea*].

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ionescu, *Conversația*, p. 45.

²⁰ Collett, *Cartea*, p. 88.

²¹ M. Walker, *Smooth transitions in conversational turn-taking: implications for theory*, în *Journal of Psychology*, 1982, 110, p. 31-37, apud Collett, *Cartea*, p. 88.

²² Ionescu, *Conversația*, p. 46.

²³ *Ibidem*, p. 46-47.

²⁴ Carla Bazzanella, *Le facce del parlare: un approccio pragmatico all italiano*, Firenze, 1994, p. 175, apud Ionescu, *Conversația*, p. 47.

²⁵ Ionescu, *Conversația*, p. 47.

În opinia Carlei Bazzanella²⁶, există mai multe tipuri de mărci utilizate „pentru a întrerupe replica vorbitorului sau pentru a se suprapune pe unul dintre cuvintele discursului vorbitorului”, numite *mecanisme de întrerupere*, mărci de tipul: *dar, deci, scuze, scuză-mă, scuzați-mă, un moment* etc. Pentru a vorbi pe rând într-o conversație „este necesar ca vorbitorul și ascultătorul să își poată indica unul altuia dacă vor sau nu cuvântul”, vorbitul pe rând fiind organizat „printr-un set de semnale convenționale pe care oamenii le emit în timp ce vorbesc și ascultă”²⁷. Din acest motiv, „orice conversație funcționează pe două niveluri – un dialog «oficial», în care se schimbă idei și opinii, și un dialog «neoficial», în care se schimbă semnale despre momentul intervenției și se exprimă gradul de hotărâre în a continua conversația”²⁸.

Folosind mărci care indică momentul intervenției, ascultătorul poate indica dacă vrea să evite sau să preia rolul vorbitorului iar vorbitorul în curs poate indica dacă vrea să păstreze rolul de emițător sau să îl cedeze receptorului.

Studiul nostru analizează mărcile schimbării rolului conversațional având la bază corpusuri de limbă română vorbită dialectală și nedialectală: *Texte dialectale Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu, Editura Academiei, București, 1973, vol. 1 și 2 [= TDM]; *Corpus de limbă română vorbită actuală*, coordonator Luminița Hoarță Cărașu, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*].

Mărci ale ascultătorului

1. Mărci care servesc la evitarea preluării cuvântului

Există mai multe moduri în care ascultătorul poate arăta că nu vrea să preia rolul vorbitorului în curs. Unul dintre acestea este producerea așa-numitor „semnale de fond”²⁹. Edith Mara³⁰ numește acest tip de mărci *segnale de receptare* („Hörersignale”), considerând că acestea sunt „elemente discursive prin intermediul cărora ascultătorul contribuie la coordonarea rolurilor interactive, manifestându-și, astfel, propria atenție la procesul conversațional”³¹. Aceste mărci pragmatice sunt numite și *segnale de ascultare* („régulateurs”)³², producerea în mod regulat a acestor tipuri de mărci fiind indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ. Diverse experiențe comunicative au demonstrat faptul că absența acestor „semnale de ascultare” introduc „importante perturbări în comportamentul locutorului”³³.

Semnalele de ascultare au diverse realizări *nonverbale* și *verbale*.

Printre *segnalele nonverbale de ascultare* pot fi amintite aprobările din cap și zâmbetele scurte, „care au rolul de a arăta că ascultătorul este de acord cu vorbitorul sau înțelege mesajul acestuia”³⁴. Sensul aprobării din cap „depinde de viteza cu care este făcut gestul: dacă gestul este lent, el exprimă acordul, dacă este rapid el exprimă fie un acord

²⁶ Carla Bazzanella, *I segnali discorsivi*, în L. Renzi, *Grande grammatica italiana di consultazione*, Bologna, 1995, p. 236 [= Bazzanella, *Segnali*].

²⁷ Collett, *Cartea*, p. 89.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ V.J. Yngve, *On getting a word in edgewise*, în *Lucrările celei de-a șasea conferințe regionale a Societății Lingvistice din Chicago*, Chicago: Chicago Linguistic Society, apud Collett, *Cartea*, p. 89.

³⁰ Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986, p. 183 [= Mara, *Analisi*].

³¹ *Ibidem*.

³² Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

³³ *Ibidem*, p. 5.

³⁴ Collett, *Cartea*, p. 89.

entuziast, fie nerăbdarea și dorința de a prelua rolul vorbitorului”³⁵. Și negarea din cap poate fi un semn de ascultare, atunci când capul este mișcat lent³⁶. Dacă vorbitorul tocmai a povestit un lucru incredibil și ascultătorul răspunde negând lent cu capul, poate indica „faptul că ascultătorul împărtășește incredulitatea vorbitorului și implicit că nu dorește să își asume rolul vorbitorului”³⁷. Există încă două moduri, în opinia lui Peter Collett³⁸, în care ascultătorul poate indica că nu dorește să preia cuvântul. Primul este producerea unor indicatori de „atenție”: dacă păstrează tăcerea, se orientează spre vorbitor și îl privește intens, „ascultătorul poate arăta că este interesat de ceea ce are de spus vorbitorul și din acest motiv nu dorește să preia rolul lui”. Al doilea este producerea unui indicator de „nonintenționalitate”³⁹. Indicatorii nonintenționalității „constau din acțiuni care împiedică vorbitul, ca încrucișarea brațelor, strângerea buzelor sau acoperirea gurii cu mâna ori cu un deget – cu alte cuvinte, acțiuni opuse pregătirii pentru vorbit”⁴⁰.

Semnalele verbale de ascultare sunt reprezentate de mărci pragmatice de tipul: *da*, *mda*, *sigur*, caracteristica lor pertinentă fiind aceea că „nu servesc niciodată la schimbarea rolurilor în actul de comunicare lingvistică: „Când ascultătorul folosește semnalele de receptare, pare a fi o înțelegere reciprocă în privința faptului că vorbitorul continuă să vorbească”⁴¹:

„L: <S s-închidi automat>.

D: pornești digeaba. +++ ăsta-l pornești ↑ ++ da’ o <F CLACAT>.

L: *da da* ↓

D: <F S-O TERMINAT>.” (Căraușu, *Corpus*, p. 48);

„B: da] da’ + nu ↓ inițial un so so soțul moștenește [jumătati ↑

A: *da da*]

C: copiii jumătate.] (Căraușu, *Corpus*, p. 55);

„L: cî mă gândeam cî altfel ↑ [...] cum sî zic eu? voi ați fi împrumutat di la bancî ↑ +

A: *da* ↓

L: și ăștia [xxx] ar fi vândut î: ↑ ++ [casa” (Căraușu, *Corpus*, p. 61);

„B: nu-i în mod obligatoriu. deci agenția imobiliarî se obligî doar sî-ți găsească un apartament ↑ cari sî-l închiriezi. aceasta este obligativitatea ↑ pe care și-o asumî ↑ agenția imobiliarî prin contractul di prestări servicii ↑ cari-l închei tu cu agenția imobiliarî. deci agenția imobiliarî nu faci altceva decât sî intermedieze. ++ pur și simplu. și_nchei cu agenția imobiliarî un contract di prestări servicii ↑ plătești comisionu’ respectiv pi cari_l percep ei ↑

A: *da* ↑

B: pentru această ↑ î ↑ activitati. pentru acest serviciu pi cari ți-l oferă ↑ și-ți găsească un apartament. ++ că + vrei sî_nchei contractul ulterior în formă autentică sau nu ↑ este

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Dacă capul este mișcat repede, negarea din cap arată dezacordul ascultătorului și faptul că acesta ar dori să preia cuvântul (vezi în acest sens, Collett, *Cartea*, p. 89).

³⁷ *Ibidem*, p. 90.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ În opinia lui Peter Collett, există și indicatori ai intenționalității, prin care ascultătorul poate cere cuvântul, cum ar fi: aplecarea în față, ridicarea unui deget sau deschiderea ușoară a gurii (Collett, *Cartea*, p. 90).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 90.

⁴¹ Donald Duncan-Fiske, *Face-to-face interaction*, New York, 1977, p. 101.

problema între părțile respectivi. întri chiriaș și cel cari_nchiriazi.” (Căraușu, *Corpus*, p. 187).

Un alt mod verbal prin care ascultătorul arată că nu dorește să vorbească este punând întrebări. Este vorba despre așa-numitele *întrebări disjunctive* de tipul „nu-i așa?” „nu?” care se adaugă la o afirmație a vorbitorului și care „îl invită pe celălalt să continue să vorbească”⁴²:

„L: <Î CUM>? da’ asta a noastră i_n o mii nou’ suti: =

A: treiză’ și ceva. nu?

L: treiză’ și șapti. parcî [xxx]

A: asta-i din o mii opt suti nou’ zeci și ceva.” (Căraușu, *Corpus*, p. 66);

2. Mărci care servesc la preluarea cuvântului

Există mai multe moduri în care ascultătorul poate să-i arate vorbitorului că vrea să vorbească. Carla Bazzanella⁴³ numește acest tip de semnale *mărci care servesc la preluarea replicii*, considerând că acestea „ajută la stabilirea contactului lingvistic și la preluarea cuvântului”⁴⁴. Printre mărcile *nonverbale* de preluare a cuvântului de către ascultător pot fi amintite așa-numitele „semnale de avertisment”⁴⁵, cum ar fi ridicarea mâinii sau mărirea ușoară a ochilor pentru a-i arăta celuilalt că dorește să vorbească, deschiderea gurii și tragerea aerului în plămâni cu zgomot – cu alte cuvinte, producerea unor versiuni ușor exagerate ale „mișcărilor pregătitoare” pe care le-ar face ascultătorul în mod normal chiar înainte să vorbească. De asemenea, un alt mod prin care ascultătorul poate încerca să-l convingă pe vorbitorul în curs să renunțe la cuvânt este producerea unor „semnale de fond negative”⁴⁶, de exemplu, ascultătorul poate ofta, se poate uita în altă parte sau poate da nerăbdător din cap, făcând lucruri care îl pot descuraja pe vorbitor.

Mărcile *verbale* de preluare a cuvântului de către ascultător pot fi clasificate în două grupe:

2.1. *Semnalele de turn-taking (de schimbare a rolului conversațional)*⁴⁷, prin intermediul cărora „ascultătorul comentează enunțul partenerului, asumându-și, în același timp, rolul vorbitorului”⁴⁸ de tipul: *vreau să spun, dar* etc. Ascultătorul poate încerca să preia cuvântul întrerupându-l pe vorbitor, cele două intervenții, cea a vorbitorului și cea a ascultătorului, suprapunându-se. Ascultătorul poate face o remarcă pozitivă în timp ce partenerul vorbește, de tipul „sunt complet de acord”, dar poate dori și să-și exprime un punct de vedere care să destabilizeze vorbitorul, ascultătorul utilizând mărci de tipul „prostii!” sau „nu sunt de acord”⁴⁹:

„D: <S titlul lucrării mele de doctorat> ↑ =

A: = *spuneți mai tare.*

B: *puțin mai tare dacă* ↑

A: *așa.*

⁴² Collett, *Cartea*, p. 90.

⁴³ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ Collett, *Cartea*, p. 91.

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ Mara, *Analisi*, p. 183.

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ Collett, *Cartea*, p. 91.

D: titlul lucrării mele de doctorat ↑ [xxx] spus și nespus în interacțiunea comunicațională. deci în + interacțiunea în + comunicarea interpersonală.” (Cărașu, *Corpus*, p. 168-169).

2.2. *Semnale care servesc la preluarea replicii*⁵⁰, care ajută la stabilirea contactului lingvistic între protagoniștii actului lingvistic și la preluarea cuvântului de către ascultător. Pot fi utilizate, în acest sens, mărci de tipul : *deci, în concluzie, iată, dar și, și, dar* etc:

„**L:** vreo trei metri ↑ nu?

A: nu știu. [...]

L: *și* ↑ +++ ci voiam eu *sî* ti-ntreb? a ↑ *deci* *sî* poati intra *și* di pi: hol ↑

A: da. poți *sî* intri-n camera mari.” (Cărașu, *Corpus*, p. 62);

„**L:** da. da.

A: depindî cu [xxx]

L: *și* ci voiam eu *sî* ti mai întreb. +++

A: a ↑ + (râde) +

L: a ↑ *și* ari debara?” (Cărașu, *Corpus*, p. 64);

„**L:** aha ↓ <S da da da da>. *deci* n_ari debara ↓ =

A: = nu. nu. poți *sî* + † [făci: =

L: *dar*] dispri bai. baia ci: +++ ari faianțî ↓ ari [gresii?

A: ari faianțî *și* gresii. ari tot da' eu vreau s-o schimb cu alta ↓ =” (Cărașu, *Corpus*, p. 64);

„**B:** = *și* eu am spus treaba voastră ↑ eu nu vă pot da dicît + cin' suti di mii ↑ ++ *și* lu' adi i-am luat papuci di casî țî-am spus ↑ =

C: *da'* i-ei luat deja?

B: lu' doina la fel ↑ DA. i-am luat ↑ doar la treiză *și* opt. la magazinul treiză *și* opt ↑ undi *sî* vând foarti ieftin. fațî di + piațî. pentru cî la + bără + asta cum *sî* cheamî?” (Cărașu, *Corpus*, p. 71);

„**C:** tre' *sî*-i store?

A: nu. puni-i acolo: ↑ +++

B: *și* vreau *sî* mă suc *sî* văd la fel ă ↑ la mitropolii ↑ cî *sî* fac colinzi ↑ ș-am *sî* mă duc în ziua di crăciun.” (Cărașu, *Corpus*, p. 73).

Mărci ale vorbitorului

3. Semnale de încheiere

Când vorbitorul în curs dorește să își încheie discursul, îi trimite receptorului semnale că cedează cuvântul. Unele dintre aceste semnale sunt transmise înainte de sfârșitul intervenției în curs a vorbitorului, „dând ascultătorului posibilitatea unei «tranziții line», în care momentul de începere coincide cu momentul în care partenerul termină ce avea de spus”⁵¹. Aceste semnale sunt atât *verbale*, cât și *nonverbale*.

Unul dintre modurile *nonverbale* prin care vorbitorul semnalează sfârșitul intervenției sale este schimbarea pattern-ului privirii – „dacă vorbitorul se uită în altă parte, poate semnala că se apropie sfârșitul mesajului începând să îl privească din nou pe ascultător”⁵². Peter Collett este de părere că acest gest este foarte important atunci când

⁵⁰ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

⁵¹ Collett, *Cartea*, p. 93.

⁵² A. Kendon, *Some functions of gaze-direction in social interaction*, în „Acta Psychologica”, 26, 1967, p. 2-63, apud Collett, *Cartea*, p. 93.

conversația implică mai multe persoane – „în această situație persoana pe care o privește vorbitorul va deveni probabil următoarea care va lua cuvântul”⁵³. Gesturile făcute cu mâna pot servi și ele ca semnale că vorbitorul se pregătește să-și încheie intervenția, iar unii oameni ridică din umeri, transmițând un mesaj similar la sfârșitul intervenției⁵⁴.

Prin intermediul mărcilor *verbale* de cedare a cuvântului de către vorbitorul în curs, acesta anunță sau marchează sfârșitul discursului său conversațional.

În structura diverselor intervenții conținute în conversație sunt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. O astfel de funcție pot avea diverse tipuri de unități lingvistice (vocative și interjecții, anumite adverbe și locuțiuni adverbiale, repetiții, construcții interogative, formule tipice care marchează sfârșitul unei relatări mai ample) și paralingvistice (accent sintactic, intonație, debit verbal etc)⁵⁵. Urmărim, în textele dialectale, câteva exemple de mărci pragmatice de încheiere a intervenției comunicaționale, mărci ce fac previzibilă posibilitatea transferului rolului de emițător:

- repetiții:
- „da n-a vrut / am trăit... opt ani / *opt ani* am trăit cu el / da n-a vrut să-n spuie.” (TDM, 2, p. 208);
- „Acum merge ei care cum apucă iese pă ușe nu mai aștiaptă să...*nu mai aștiaptă să /*” (TDM, 2, p. 226);
- construcții interogative:
- „*Ce iera să fac?* să mă sui în târșar sau să zvârlu după iei?” (TDM, 2, p. 219);
- vocative și interjecții:
- „și l-a zvârlu cu bătu iel // și l-a... l-a lovit așa-n pulpa piciorului // ș-a fugit lupu *mă!* / s-a dus.” (TDM, 2, p. 233);
- formule tipice care marchează sfârșitul unei relatări mai ample: „noi după ele, noi alergam după vacă să le-ntuarcem îndărăt / *ș-așa am pățit am pățit dăstule.*” (TDM, 2, p. 213);
- „cu hainili ne-nveleam / ca să nu ne fiie frig / *ș-așa făceam atunci când ieram noi la pădure.*” (TDM, 2, p. 217);
- „Și vrecea aia făceam o groapă ș-o-ngropam / ca să n-apuce alte ligioni // și spălam tucu bine bine / *și asta iera / povestea săpunului asta ie.*” (TDM, 2, p. 237);
- „Le dedeam pă toate și luam porumb pă iele // *asta ie.*” (TDM, 2, p. 238);
- „când a vin colo parcă mi s-a-torz așa pielea acolo în vârful capului așa dă...dă... frică // *ș-aia e.*” (TDM, 2, p. 239).

K. Lichem⁵⁶ consideră că vorbitorul își marchează sfârșitul discursului său conversațional prin intermediul unor mărci pragmatice caracteristice pentru această grupă de semnale de tipul: *bine, iată, da, sigur, evident, nu? și deci?* etc.:

„A: ați spus bine. nenorocirii altora ↑ de pe urma nenorocirii altora ↑ înseamnă de pe urma nenorocirii <F LOR>. nu? am putea altfel exprima. ă ↑ + deci nu este + ALTĂ nenorocire. dac_ar fi fost altă nenorocire ↑ ar fi fost atribut adjectival. ++ pentru că numai

⁵³ Collett, *Cartea*, p. 94.

⁵⁴ Vezi Collett, *Cartea*, p. 94.

⁵⁵ Vezi Ionescu, *Conversația*, p. 44-45.

⁵⁶ K. Lichem, *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, în Ch. Schwarze, *Italienische Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1981, p. 71.

caracteriza substantivul nenorocire. dar așa ↑ dac_avem nenorocirii altora ↑ substituie. și_atunci evident că ↑ nu mai este adjectiv. este pronume. bine.

H: exprimat prin pronume nehotărât ↑ [xxx] numărul plural ↑ cazul genitiv.”(Cărașu, *Corpus*, p. 197).

4. Mărci pragmatice menținătoare ale replicii

Vorbitorii care vor să păstreze cuvântul folosesc o gamă diferită de stratageme de „eliminarea tentativelor de intervenție”⁵⁷ pentru a-l împiedica pe receptor să ia cuvântul. Pentru a păstra cuvântul, vorbitorul trebuie să ofere impresia că mai are multe informații de transmis. Poate face asta prin mai multe semnale *nonverbale*.

Foarte importante sunt, în acest sens, mișcărilor ochilor. Astfel, pentru vorbitorul care vrea să-și continue intervenția „este mai bine să nu își privească ascultătorul prea mult în ochi – ar putea lăsa impresia falsă că se pregătește să abandoneze cuvântul”⁵⁸. Măinile sunt uneori utilizate în același scop. De exemplu, nu este ceva neobișnuit pentru italieni să păstreze cuvântul numărând pe degete: „după ce a indicat că va prezenta o listă de puncte, vorbitorul fie ridică, fie apasă fiecare deget pe rând pentru a arăta unde se află în lista de lucruri despre care vorbește și deci câte puncte mai intenționează să acopere”⁵⁹. O tehnică similară de păstrare a cuvântului este folosirea de către vorbitor a mărcilor pragmatice *menținătoare ale replicii* („riempitivi”)⁶⁰, care sunt utilizate pentru a păstra cuvântul, indicând „dificultatea planificării, tipică vorbirii spontane”⁶¹. Pot fi folosite, în acest sens, mărci de tipul: *și, de asemenea, mai mult, în plus*⁶², *cum pot să spun, să spunem, pentru a spune astfel*⁶³ etc :

„**B:** s-o furat în iarnă inclusiv stâlpii de beton mai =

A: da

B: ș-o angajat un om la pază în anu’ următor ↑ și tot n-o reușit ↑ tot ++ <**R** și n-ai ci să faci altceva pe pământu ăla > + cî-i argilos așa

A: la noi (tușește) la noi sî furî stâlpii ăia + cini n-ari vii pe deal + dealurile așa + ă : sî furî stâlpii de lemn ↑ că ăia sî pun sî pun pe foc ↑ (râde) da’ ăștia de beton nu ↑” (Cărașu, *Corpus*, pg. 58-59).

Concluzii

Studiul de față face referiri la una dintre componentele de bază ale sistemului implicit de organizare a conversației încadrat în modelul etnometodologic de analiză conversațională: regulile accesului la cuvânt. În structura diverselor intervenții conținute în schimburile verbale, sunt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două reguli de alocare a rolului de emițător, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător. În acest sens, sistemul de alocare a intervenției (fr. *tour de parole*) se bazează pe noțiunile de *selectare a următorului vorbitor*, de *autoselecție* și de *punct de tranziție pertinent*.

⁵⁷ Collett, *Cartea*, p. 96.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 94-95.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 95.

⁶⁰ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Collett, *Cartea*, p. 95.

⁶³ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

Studiul ia în discuție două categorii de mărci : 1) **mărci ale ascultătorului**, care conțin *mărcile care servesc la evitarea preluării cuvântului și mărcile care servesc la preluarea cuvântului* ; 2) **mărci ale vorbitorului**, ce includ *semnalele de încheiere și mărcile pragmatice menținătoare ale replicii*.

Izvoare

Hoarță Cărașu, Luminița (coordonator), *Corpus de limbă română actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*].
Texte dialectale Muntenia, sub conducerea lui Boris Cazacu, Editura Academiei, București, 1973, vol. 1 și 2 [= TDM].

Bibliografie generală

Bazzanella, Carla, *I segnali discorsivi*, în L. Renzi, *Grande grammatica italiana di consultazione*, Bologna, 1995, [= Bazzanella, *Segnali*].
Collett, P., *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, București, Editura Trei, 2005 [= Collett, *Cartea*].
Hoarță Cărașu, Luminița, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Iași, Editura Cermi, 2003.
Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, București, Editura All Educational, 1999 [= Ionescu, *Conversația*].
Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Paris, 1996 [= Kerbrat, *Conversation*].
Lichem, K., *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, în Ch. Schwarze, *Italienische Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1981.
Mara, Edith, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986 [= Mara, *Analisi*].
Moeschler, J., Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Editura Echinox, 1999 [= Moeschler, Reboul, *Dicționar*].

Turn-Taking Markers in Spoken Romanian

Discourse analysis is a vast and ambiguous field. The vastness and ambiguity of discourse analysis is suggested by the textbooks on different approaches to language, such as pragmatics, which define the field as the study of the general conditions of the communicative use of language.

Turn-taking Markers are a type of pragmatic class. Turn-taking Markers have certain privileges of occurrence, which must be specified.